

УДК 352.232:808.5

О. І. ГЕВКО,

*викладач кафедри педагогіки та психології Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький*

РИТОРИКА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті обґрунтовано необхідність вивчення навчальної дисципліни “Риторика” як важливої складової професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, проаналізовано важливість формування риторичних умінь у майбутніх офіцерів-прикордонників для їх подальшої професійної діяльності.

Ключові слова: *риторика, риторична освіта, професійна підготовка, риторичні уміння, мовленнєва культура майбутніх офіцерів-прикордонників.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Національна доктрина розвитку освіти у розділі “Стратегія мовної освіти” чітко визначає необхідність мовної освіти, мовного виховання, які не можливі без риторичного складника. Риторичну освіту сьогодні справедливо вважають одним із найбільш перспективних і важливих лінгводидактичних напрямів, головна мета якого – формування та виховання носіїв змістовного, переконливого, правильного мовлення. Одне з ключових завдань риторичної освіти – виховання моральних і патріотичних особистісних складових людини, що в сумі зі знанням мови свідчатимуть про сформованість національномовної особистості, носія елітарного типу культури.

Загальновизнаним на сьогодні є той факт, що освічена людина найбільше після проблеми збереження здоров’я піклується про те, як навчитися

краще висловлювати думки, ефективно спілкуватися, розуміти співрозмовників, активно впливати на слухачів, упевнено виступати публічно, коректно дискутувати, переконливо спростовувати – тобто володіти мистецтвом риторики. Ораторські вміння й навички необхідні кожній людині як в особистому житті, так і у професійній діяльності [1].

Для офіцера-прикордонника, який повинен гідно представляти нашу країну на державному кордоні, майстерне володіння словом, тобто універсальним інструментом думки і переконання, є вкрай необхідним як визначальна умова його професійного успіху та обов'язковий атрибут іміджу кваліфікованого, компетентного й інтелігентного фахівця. Саме тому риторична освіта у наш час є важливим напрямом удосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Риторичну науку й мистецтво слова вивчали Л. Мацько, Г. Сагач, Є. Ключев, Ю. Рождественський, В. Аннушкін, Н. Іпполітова, С. Мінеєва, О. Сиротиніна, О. Селіванова, Д. Баранник, М. Бахтін, В. Виноградов, Ю. Караулов, В. Карасик та ін. У їхніх працях висвітлено основні риторичні категорії й поняття, розроблено лінгвістичні основи риторики. У наш час також широко досліджено різні аспекти використання риторичного потенціалу в процесі професійної підготовки. Наприклад, А. Белкін, Л. Крамущенко, Н. Тарасевич розглядають риторичний потенціал учителя у контексті педагогічної майстерності, А. Капська – як складник виконавсько-мовленнєвої діяльності, Л. Мацько, М. Пилинський – як елемент активного дискурсу. Значущим доробком є наукові дослідження в галузі риторики Г. Сагач, яка розробила концепцію риторичної підготовки майбутніх учителів, де риторика розглядається як інтегруючий компонент.

Останнім часом також досліджено формування риторичного потенціалу фахівців гуманітарної сфери (Я. Білоусова), соціокультурної (В. Романова), юристів (В. Молдован), державних службовців (Л. Михайлець), соціальних педагогів (А. Первушина). У цих дисертаційних роботах розглянуто особливості фахової підготовки, обов'язковим компонентом якої є риторичний.

Риторичні у військово-професійному середовищі присвячені дослідження таких вчених, як Ч. Далецький, Л. Дорогова, В. Субботіна. Правда, слід зазначити, що широкого розповсюдження термін “військова риторика” на сьогодні не набув.

Аналіз наукових досліджень, періодичних видань з фахової проблематики, навчально-методичної літератури свідчить про те, що питання теоретичної та практичної риторики перебувають у процесі активної розробки. Проте на сьогодні в Україні практично немає праць, присвячених військовій риторичі, а також навчальних програм і посібників, які б ураховували специфіку вивчення риторики у вищих військових закладах освіти.

Метою статті є розкриття змісту риторичної освіти майбутніх офіцерів-прикордонників і обґрунтування її фахового та суспільного значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність широкого запровадження риторики в систему освіти зумовлена, з одного боку, загрозою тотального безкультур'я і бездуховності в суспільстві, з другого – освітньо-виховним потенціалом риторики як навчальної дисципліни, її спроможністю як інтелектуально-естетичного засобу формувати гармонійно розвинену, національно свідому особистість.

Риторичне слово здавна вживають не тільки в політиці, суді чи офіційних сферах. Без риторики тією чи іншою мірою не може обійтися ні проповідник, ні викладач, ні державний діяч, ні юрист, ні військовий. Чим більш розвинене суспільство, тим більше в ньому цінується вміння володіння словом. Недаремно ж у народі здавна використовують вислів “золоте слово”. Щодо цього давньогрецький філософ Арістотель зазначав, що дар мовлення має характер загальності й виявляється у найрізноманітніших обставинах [5].

Риторика розвиває у людині цілісну систему особистісних якостей: культуру мислення (самостійність, самокритичність, глибину, гнучкість, оперативність, ерудицію), мовлення (правильність, виразність, ясність, точність, стислість, образність, доцільність), поведінку (ввічливість, тактовність, коректність, точність, розкутість), спілкування (повагу до співрозмовника через вивчення його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення односторонців, відповідальність за своє слово). Можна погодитися із думкою Г. Сагач, що “риторика – найоптимальніший шлях особистісного розвитку людини” [4].

Традиційно риторичу сприймають як науку про красномовство. Однак у сучасному мовознавстві з'явилося і поняття “дискурсивна риторика”, тобто риторика дискурсу як щоденного мовного спілкування в соціумі. Саме така риторика має перспективи для широкого застосування у сучасному українському суспільстві, тому що вона з теорії красномовства залучає технологічний апарат побудови висловлювань і текстів для мовного спілкуван-

ня на щодень у різних сферах життя. Сучасна риторика як наука переконання засобами мови виходить далеко за межі навчання публічного виступу. Вона набуває все більшого застосування в найрізноманітніших ситуаціях мовного спілкування як усього соціуму, так і окремих мовців [3].

Фахівцю правоохоронної сфери за родом своєї діяльності доводиться не тільки оперувати законом, але й пояснювати, доводити, переконувати. Офіцер-прикордонник має бути зразком порядності, культури й витримки, уміло поєднувати вимогливість правоохоронця із дотриманням прав і свобод громадян. Саме тому він повинен бути “професійним комунікантом”, тобто уміти активно використовувати спеціальні прийоми впливу на людей, що дозволяють йому досягти комунікативної мети з меншими часовими та енергетичними втратами. Чим вищим буде рівень професійного спілкування офіцера-прикордонника, тим ефективніше він зможе вирішувати багато професійних завдань з охорони державного кордону [7].

Знання з риторики допомагають розвивати у майбутніх офіцерів-прикордонників пріоритетні духовні цінності, якими є інтелектуальна самостійність та оперативність мислення, здатність до творчого пошуку різних імовірних варіантів розв’язання проблеми та вміння ґрунтовно й логічно подавати інформацію, забезпечуючи її достатньою системою аргументів, уміння цивілізовано переконувати та спростовувати думки опонента, формувати навички міжкультурної комунікації та мовленнєвої культури. Вивчення риторики допомагає формувати у майбутніх офіцерів-прикордонників риторичні уміння для того, щоб вони могли з гідністю долати проблеми і труднощі спілкування, уникали комунікативних девіацій і непорозумінь, досконало, ефективно й відповідно до традицій національної логосфери користувалися мовними ресурсами.

Під час спілкування прикордонників з громадянами, які перетинають державний кордон, велике значення має їхнє уміння говорити та слухати. Здійснюючи прикордонний контроль, особовий склад Державної прикордонної служби України у пунктах пропуску використовує дві форми спілкування – діалог і монолог. Ефективність цих форм спілкування залежить від індивідуальних особливостей прикордонника та використання ним логіко-психологічних правил конструювання повідомлень. Для того щоб конструювати висловлювання, офіцер-прикордонник повинен знати складові комунікативного акту й уміти їх застосовувати у процесі переконливого й особистісного впливу, у передаванні інформації та формуванні відповідних настанов, позицій, думок. Для ведення діалогу велике значення має також

уміння слухати. Вдале конструювання повідомлень, говоріння і слухання є важливими передумовами ефективної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників [2 с. 49].

Загалом риторичні уміння допоможуть офіцерам-прикордонникам обґрунтовувати та обстоювати свою думку, ефективно спілкуватися у різних форматах, насамперед діалогічному та полілогічному, коли треба або повідомити, поінформувати, проаналізувати, підсумувати, висловити власну точку зору, пояснити, або скритикувати.

Окрім цього, для майбутнього офіцера-прикордонника великого значення у наш час набуває формування риторичної компетентності, яка охоплює знання військового та світського етикету, предметних і соціокультурних знань, уміння організовувати й оптимізувати спілкування як в сфері професійно-ділової взаємодії, так і за її межами.

Риторична компетентність набувається під час вивчення риторичних дисциплін. Саме тому сьогодні зростає роль риторики як лінгвопедагогічної дисципліни, яка поглиблює професійно значущі знання і вміння, розширює змістовий бік мовленнєвої культури, привчає дотримуватися етичних норм у мовленнєвій діяльності. Про важливість викладання риторики свідчить і те, що на сучасному етапі розвитку Державна прикордонна служба України потребує високоосвічених спеціалістів, які не лише мають гарні знання, але й вміють їх презентувати, застосувати на практиці.

Спостереження свідчать, що мовленнєва культура курсантів-прикордонників – це досить замкнута субкультура, яка базується на офіційно-діловому стилі, де норми спілкування чітко відповідають статтям військового статуту. Комунікативна діяльність курсанта-прикордонника як представника військового соціуму дуже часто обмежується виключно рамками стандартизованого рівня спілкування, але майбутній офіцер-прикордонник повинен бути готовий до мовної взаємодії і у неформальних умовах, де спілкування регулюється мовними, соціальними нормами (національними традиціями та звичаями).

Необхідність удосконалення мовленнєвої культури майбутніх офіцерів-прикордонників зумовлена низкою взаємопов'язаних обставин, а саме:

1. Офіцер-прикордонник як представник державної структури повинен уміти встановлювати та підтримувати мовний контакт з членами інших соціальних колективів (юристами, педагогами, лікарями, представниками преси та ін.), що вимагає сформованості таких компонентів мовленнєвої культури, як мовний, етичний, комунікативний, естетичний.

2. Одне з головних завдань, яке повинен вирішувати офіцер у сфері повсякденної взаємодії з підлеглими в межах прикордонного підрозділу, – це урахування “людського фактора” при прогнозуванні результатів мовленнєвого впливу.

3. Гуманізація військової освіти висуває підвищені вимоги до сучасних офіцерів-прикордонників: вони повинні вміти вирішувати управлінські завдання на основі відкритості й терпимості, шляхом переконання [6].

На жаль, доводиться говорити про те, що часто рівень мовленнєвої культури майбутнього офіцера-прикордонника не відповідає сучасним вимогам. Спостереження за мовленнєвою поведінкою курсантів свідчать, що більшість з них зазнають труднощів у спілкуванні. Поряд з психологічною невідповідністю курсантів до участі в різних комунікативних ситуаціях, слід указати на те, що у них недостатньо сформовані мовні вміння, уміння логічно правильно обґрунтовувати свою точку зору, уміння привертати й утримувати увагу співрозмовника.

У груповому спілкуванні курсантів досить часто помітна мовна агресія, жаргонні вирази, мовні штампи – і все це на фоні недотримання етичних та комунікативних норм.

Для подолання подібних недоліків у Національній академії Державної прикордонної служби України передбачено викладання навчальної дисципліни “Риторика”. Її метою є навчання майбутніх офіцерів-прикордонників успішного спілкування у різних ситуаціях, при вирішенні комунікативних завдань різного характеру, а також для їх самореалізації. Передбачено, що, оскільки специфіка роботи офіцерів-прикордонників тісно пов’язана із спілкуванням з різними людьми і у різних ситуаціях, майбутній офіцер-прикордонник повинен навчитися точно виражати свої думки, уважно слухати й розуміти співрозмовника, чітко аргументувати свою позицію, цивілізовано переконувати та спростовувати думки опонента, а саме цього і покликана навчати риторика.

Формування риторичної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника за своєю метою співпадає з особистісною орієнтацією сучасної освіти, що спрямована на розвиток національно-культурної, професійно підготовленої особистості. Саме тому основою для формування у майбутніх офіцерів-прикордонників риторичної компетентності мають бути риторичні уміння як сукупність мовленнєвих дій, елементів мовленнєвої, комунікативної та риторичної діяльності у процесі навчання [7].

Висновки. Риторичну освіту сьогодні справедливо вважають одним із найбільш перспективних і важливих лінгводидактичних напрямів, головна мета якого – формування і виховання носіїв змістовного, переконливого, правильного мовлення. Риторичні знання та вміння повинні стати невід’ємним компонентом мовленнєвої культури майбутніх офіцерів-прикордонників, оскільки вони допоможуть здійснювати ефективну комунікативну діяльність на основі аналізу всіх компонентів мовленнєвої ситуації, з урахуванням соціальної ролі співрозмовника для досягнення взаєморозуміння між співрозмовниками і гармонізації міжособистісних відносин, що забезпечить ефективне вирішення особистісних і професійних завдань [2].

З огляду на це “Риторика” як навчальна дисципліна відіграє значну роль у контексті професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, є важливим чинником підвищення ефективності їх підготовки до виконання службових завдань.

Подальшими перспективами досліджень є визначення сутності та складових риторичної культури майбутніх офіцерів-прикордонників.

Список використаної літератури

1. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 400 с.
2. Культура прикордонного контролю у пунктах пропуску через державний кордон України : навчальний посібник / О. А. Бінковський, О. А. Жданенко, Ю. І. Сердюк та ін. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2010. – 142 с.
3. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 311 с.
4. Сагач Г. М. Риторика як наука в системі професійної підготовки вчителя : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Г. М. Сагач. – К., 1993. – 284 с.
5. Шешов А. В. Ораторское искусство высшей военной школы / А. В. Шешов. – Л. : ВМА, 1990. – 295 с.
6. Табунов Н. Д. Ораторское искусство и его роль в деятельности командира и военного инженера / Н. Д. Табунов // Основы ораторского искусства офицера. – М. : ВА БТВ, 1986. – С. 26 – 35.
7. Українська мова фахового спрямування для прикордонників : навчальний посібник / С. М. Морозов, В. В. Олійник, Ю. І. Сердюк та ін. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2013. – С. 443–446.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Шумовецька С. П.

Стаття надійшла до редакції 1.11.2013.

Гевко Е. И. Риторика как составляющая профессиональной подготовки будущих офицеров-пограничников

В статье обоснована необходимость изучения учебной дисциплины “Риторика” как важной составляющей профессиональной подготовки будущих офицеров-пограничников, проанализирована важность формирования риторических умений у будущих офицеров-пограничников для их последующей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *риторика, риторическое образование, профессиональная подготовка, риторические умения, речевая культура будущих офицеров-пограничников.*

Gevko O. I. Rhetoric as a constituent of the future border guard officers' professional training

In the article the necessity of studying the educational discipline “Rhetoric” as an important unit of the professional training of the future border guard officers is grounded. The importance of forming the rhetorical skills in the future border guard officers for their subsequent professional activity.

Keywords: *rhetoric, rhetorical education, professional training, rhetorical skills, speech culture of the future border guard officers.*